

Ochrana současných, obnovovaných nebo nových jímacích území podzemní vody

RNDr. Josef V. Datel, Ph.D., Ing. Anna Hrabánková

*Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, v.v.i.,
Podbabská 2582/30, 160 00 Praha 6*

Nezbytným předpokladem bezproblémového vodárenského využívání vodních zdrojů je zajištění jejich potřebné ochrany, a to jak kvalitativní, tak kvantitativní. V české legislativě existuje několik nástrojů, které v různé míře mohou přispět k této ochraně, bohužel ne všechny jsou v praxi zcela účinné. Jedním ze základních předpokladů ochrany konkrétní hydrogeologické struktury je respektování velikosti disponibilních přírodních zdrojů podzemní vody v povoloovaných odběrech.

Odběry povrchových a podzemních vod jsou povolovány příslušnými vodoprávními úřady, mezi jejichž přístupem jsou evidovány poměrně výrazné rozdíly. Je zřejmé, že rámec vodního zákona (č. 254/2001 Sb. v platném znění) umožňuje metodicky odlišné přístupy k povolování nakládání s vodami, a že tedy není dostatečné metodické vedení příslušných správních orgánů. Odběry by měly být povolovány v zásadě pouze v rámci znalostí o přírodních zdrojích povrchových a podzemních vod a jejich využitelných množstvích, daných minimálními zůstatkovými průtoky MZP (u povrchových vod) a minimálními úrovněmi hladin (u podzemních vod). Zatímco u povrchových vod institut MZP relativně funguje (byť existuje v praxi několik ne zcela sjednocených metodických přístupů), u podzemních vod je v naprosté většině vodoprávních úřadů (s výjimkou několika, obsazených odborně znalými entuziasticky založenými úředníky) bezradnost, takže dochází poměrně často k místně napjaté bilanci podzemních vod, dané vydáním více povolení k odběru než daný útvar podzemních vod (nebo jeho lokální část) umožňuje. V období sucha se tyto napjatosti samozřejmě projevují o to více.

Naprostě zásadní je proto vodoprávním úřadům poskytnout potřebné informace o využitelné vydatnosti, bilanční napjatosti útvarů podzemních vod, včetně časových trendů a nejnejpříznivější situace v době sucha, a dále s tím související metodickou podporu. Je třeba upozornit, že zde v některých případech může hrozit i odpovědnost státu spojená s náhradou možných škod, vyplývajících z nemožnosti realizace povolených odběrů (zvláště v případech, kdy se povolilo více odběrů, než jsou přírodní zdroje daného území). I z tohoto ekonomického (finančního) hlediska je proto stěžejní z hlediska zájmů státu znát co nejpřesněji využitelné zásoby podzemních vod.

Ochranou vodních poměrů a vodních zdrojů se zabývá hlava V zákona o vodách (č. 254/2001 Sb. v platném znění), §§ 27 až 42. Jak odpovídá době vzniku současně platného vodního zákona (přelom 20. a 21. století), text předpisu se soustřeďuje především na řešení problematiky antropogenního ovlivnění vodních poměrů, jak z hlediska množství, tak jakosti, a problematikou přírodních změn a trendů, dopadů sucha apod. se prakticky vůbec nezabývá, celkově malá pozornost je věnována ochraně množství vody, i když deklaratorně je přítomna.

Ochranná pásma vodních zdrojů (OPVZ)

Prováděcí vyhláška o ochranných pásmech vodních zdrojů požadována v odstavci 13 §30 vodního zákona nebyla doposud (17 let od přijetí zákona o vodách 254/2001 Sb.!) vydána. V platnosti zůstává vyhláška 137/1999 Sb., vydaná v režimu předchozího zákona o vodách 138/1973 Sb., a mj. se odvolávající na další již neexistující nebo dávno pozměněné právní předpisy (ČSN 7572 14, zákon č. 20/1966 Sb., vyhláška č. 119/1988 Sb. a mnohé jiné). Ze zastaralosti prováděcí vyhlášky plynou i mnohé problémy s aplikací ochranných pásem vodních zdrojů. Situace v oblasti ochranných pásem vodních zdrojů (dále také OPVZ) je v České republice dlouhodobě problematická, a to nejen z hlediska jejich vymezení, ale také správného nastavení omezujících a ochranných opatření, či dostupnosti dat veřejnosti. Ochranná pásma jsou v České republice vymežována již více než 50 let, přičemž mnohá z nich jsou, i přes objektivní důvody ke změně, stále v platnosti. Popis historického vývoje ochranných pásem přesahuje možnosti tohoto příspěvku, další text se proto soustřeďuje na aktuální situaci.

V současné době se OPVZ dle ustanovení § 30 zákona č. 254/2001 Sb., o vodách v platném znění stanovují za účelem ochrany vydatnosti, jakosti a zdravotní nezávadnosti vodního zdroje využívaného nebo využitelného pro zásobování pitnou vodou. Uvedený způsob ochrany vodních zdrojů je tzv. speciální ochranou vodních zdrojů, která je zcela individuální ochranou stanovenou vždy pro konkrétní území individuálním správním aktem příslušného vodoprávního úřadu, tj. jeho správním rozhodnutím, podle zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, respektive opatřením obecné povahy.

Stanovením OPVZ a konkrétních ochranných opatření (zákazů a omezení činností, omezení užívání nemovitostí a technických úprav) není dotčena povinnost všech právnických a fyzických osob ani orgánů veřejné správy zajišťovat a dodržovat současně i obecnou a zpřísněnou obecnou ochranu vodních zdrojů, jak je jim uložena přímo obecně závaznými právními předpisy a na základě nich vydanými platnými správními rozhodnutími nebo opatřeními obecné povahy.

Návrh ochranných pásem vodních zdrojů není vázán na autorství příslušné odborné osoby (podle zákona 62/1988 Sb. o geologických pracích), může ho tedy zpracovat prakticky kdokoliv. Tento nevyhovující stav je nutné změnit v tom smyslu, že návrh OPVZ podzemních vod na základě analýzy rizik odborně způsobilá osoba podle zákona č. 62/1988 Sb. v platném znění ve specializaci hydrogeologie.

Současnou situaci v ochraně podzemních vod formou ochranných pásem lze tak shrnout v následujících bodech:

- existuje zákon č. 254/2001 Sb., který ve svém § 30 říká, že k ochraně vydatnosti, jakosti a zdravotní nezávadnosti zdrojů podzemních nebo povrchových vod využívaných nebo využitelných pro zásobování pitnou vodou s průměrným odběrem více než 10 000 m³ za rok a zdrojů podzemní vody pro výrobu balené kojenecké vody nebo pramenité vody stanoví vodoprávní úřad ochranná pásma opatřením obecné povahy;
- neexistuje novela vyhlášky č. 137/1999 Sb., která by reagovala na později vydaný zákon č. 254/2001 Sb., který v § 30, odstavec 13 vydání prováděcí vyhlášky předpokládá;
- po zrušení směrnice č. 51/1979 neexistuje adekvátní metodický materiál pro stanovení, vymezení a využívání ochranných pásem vodních zdrojů;
- existujícího „vakua“ využívaly jiné rezorty a samy přímo či nepřímo vstupovaly do procesu ochrany podzemních vod, nekompatibilně se zákonem č. 254/1001 Sb. či vyhláškou č. 137/1999 Sb. Jedná se např. o vyhlášku č. 26/2007 Sb., která upravuje m.j. záznam ochranného pásma vodních zdrojů do katastrálního operátu, vyhlášku

č. 501/2006 Sb., která říká, jaké stavby a činnosti nemohou být v ochranných pásmech vodních zdrojů, vyhláška č. 268/2009 Sb., která říká, jak mají být stavby v ochranných pásmech vodních zdrojů zabezpečeny, zákon č. 334/1992 Sb., který upravuje platby za vynětí pozemků v ochranných pásmech vodních zdrojů ze zemědělského půdního fondu, používání přípravků na ochranu rostlin dle zákona 326/2004 Sb. o rostlinolékařské péči aj.

- v platnosti jsou starší ochranná pásma vodních zdrojů podzemní vody s někdejší názvem „Pásma hygienické ochrany“, stanovená podle dnes již neplatných právních předpisů (především vodní zákon č. 138/1973 Sb.). Pokud však tato rozhodnutí nebyla časově omezena nebo pokud nebyla zrušena, platí dosud;
- v platnosti jsou ochranná pásma vodních zdrojů podzemní vody stanovená podle současných právních předpisů (na platformě vodního zákona č. 254/2001 Sb.), a některá jsou, a některá nejsou zapsaná v katastrálním operátu;
- stanovená ochranná pásma vodních zdrojů podzemní vody I. stupně jsou jen výjimečně nevyhovující svým rozsahem, naopak zákaz činností často nebývá v souladu s dnešním zněním vodního zákona (zákaz vstupu a vjezdu);
- ochranná pásma vodních zdrojů podzemní vody II. stupně
  - jsou mnohdy navržena, ale nestanovena;
  - pokud jsou stanovena, mnohdy neodpovídají svým rozsahem místním hydrogeologickým podmínkám, takže omezují využití pozemků a staveb např. území v okolí místa jímání s mocným izolátorem a neřeší ochranu v místě tvorby podzemní vody, nerespektují vícekolektorový systém výskytu podzemní vody aj.;
  - často nelogicky vylučují z ochrany intravilán obcí nebo průmyslové či zemědělské areály;
  - mnohdy, zejména ta dříve stanovená, nejsou spojená s katastrálním operátem a nejsou zapsána v katastru nemovitostí;
  - se často překrývají a vzájemně, přestože jsou podmínky shodné či obdobné, jsou svými limity či zákazy zcela rozdílná;
  - jsou provázána zákazy a limity ve vztahu k jednotlivým pozemkům, které jsou nejednoznačně, nekontrolovatelně či nevymahatelně formulované;
  - často není ani žádný zájem na dodržování stanovených opatření v OPVZ, a to z žádné strany (správního úřadu, provozovatele, majitele a uživatele pozemků)
  - až na výjimky prakticky neřeší problematiku ochrany vydatnosti vodních zdrojů či jejich tlakových poměrů;
  - obvykle nejsou svázána s výší realizovaného odběru podzemní vody;
  - mohou po svém stanovení naplňovat dikci odstavce 11, § 30 zákona č. 254/2001 Sb., způsob řešení náhrady škody dohodou nebo soudně se v praxi projevuje jako postup málo funkční;
  - atd.

Samostatnou kapitolou je fakt, že i když jsou ochranná pásma stanovena včetně omezujících a ochranných opatření, obvykle je nikdo nekontroluje (resp. k tomu dojde, až se něco stane), často dokonce ani vlastníci nebo uživatelé pozemků netuší, že se nacházejí v ochranném pásmu vodního zdroje, a že by tedy měli dodržovat stanovená omezující opatření (zvláště tehdy, když pásma nejsou zapsaná v katastru nemovitostí).

Po zrušení instrukce MZdr. č. 51/1079 právě předmětnou vyhláškou č. 137/1999 Sb. nemáme k dispozici žádný podrobnější metodický nástroj, m.j.:

- ke stanovování ochranných pásem vodních zdrojů podzemní vody v různých hydrogeologických strukturách či v územích s již existujícím ochranným režimem;
- k rozsahu průzkumných prací, které je třeba pro efektivní stanovení ochranných pásem realizovat;

- k záznamu ochranným pásem do katastru nemovitostí a zákresu hranic ochranných pásem do katastrálních map;
- k formulaci zákazů a omezení pozemků, staveb nebo činností v ochranných pásmech vodních zdrojů podzemních vod;
- ke sledování účinnosti ochrany vodních zdrojů podzemních vod formou nově stanovovaných ochranných pásem;
- k realizaci technických, administrativních či jiných opatření pro zajištění aktivní či pasivní ochrany vodních zdrojů podzemní vody;
- k zahrnutí problematiky klimatické změny a období sucha do ochrany využívaných vodních zdrojů;
- ke stanovení újmy způsobené omezeným využíváním nemovitostí, její vyčíslení a uplatnění;
- k formě evidence OPVZ, jejich celostátní databáze a prezentace

Obecné řešení současného nevyhovujícího stavu by mohlo být následující:

- upravit hlavní legislativní předpis, tj. § 30 zákona č. 254/2001 Sb. tak, aby vytvářel jasné a nezpochybnitelné zásady, které ČR přijímá ke stanovení ochrany zdrojů podzemní vody formou ochranných pásem a současně nevytváří neodůvodněná omezení pro budoucí rozvoj lidských činností, pokud je lze provozovat v podmínkách neporušení přijatých zásad ochrany vodních zdrojů podzemní vody;
- upravit vyhlášku č. 137/1999 Sb. (resp. vydat novou) tak, aby byla kompatibilní nejenom s aktuálním zákonem č. 254/2001 Sb., ale i se zákony dalšími, jako je např. zákon č. 344/1992 Sb. o katastru nemovitostí ČR, zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, aj.;
- zpracovat novou Směrnici pro stanovování ochranných pásem vodních zdrojů, jako metodický materiál zpřesňující konkrétní postupy v navrhování, provozu, monitoringu i kontrole OPVZ, určený pro vodárenské a průzkumné organizace i pro správní orgány

Okruhy věcných problémů k řešení:

- Stanovování ochranných pásem vodních zdrojů v různých hydrogeologických strukturách, hydrologických povodích a klimatických podmínkách
- Provázanost OPVZ s dalšími nástroji ochrany vod a s provozními řády jímacích území
- Průzkumné práce, které bude třeba realizovat pro efektivní stanovení ochranných pásem vodních zdrojů
- Zákazy a omezení v ochranných pásmech vodních zdrojů
- Sledování účinnosti ochrany vodních zdrojů u nově stanovovaných ochranných pásem
- Technická, administrativní a jiná opatření pro zajištění ochrany vodních zdrojů
- Stanovení újmy způsobené omezeným využíváním nemovitostí, její vyčíslení a uplatnění
- Způsob zpracování, prezentace a evidence ochranných pásem vodních zdrojů podzemní vody a ověřování účinnosti ochrany vodního zdroje

Chráněné oblasti přirozené akumulace vod

Chráněná oblast přirozené akumulace vod (CHOPAV) je označení pro území České republiky vyhlášené jako chráněné kvůli přírodním poměrům, díky kterým na něm ve významné míře dochází k přirozené akumulaci vody. CHOPAV je legislativní pojem stanovený ve vodním zákoně č. 254/2001 Sb. v platném znění (§28), jednotlivé oblasti vyhláší vláda nařízením.

V těchto oblastech jsou zakázány činnosti narušující vodní režim jako odlesňování, odvodňování, povrchová těžba apod. V území CHOPAV se zakazují zejména následující činnosti:

- (a) zmenšovat rozsah lesních pozemků,
- (b) odvodňovat lesní pozemky,
- (c) odvodňovat zemědělské pozemky,
- (d) těžit rašelinu,
- (e) těžit nerosty povrchovým způsobem nebo provádět jiné zemní práce, které by vedly k odkrytí souvislé hladiny podzemních vod,
- (f) těžit a zpracovávat radioaktivní suroviny,
- (g) ukládat radioaktivní odpady.

Evidence CHOPAV je vedena v databázi HEIS Výzkumného ústavu vodohospodářského TGM, v.v.i. heis.vuv.cz v rozsahu územní identifikace, popisu hranic a názvu chráněné oblasti.

CHOPAV povrchových vod: Beskydy, Jeseníky, Jizerské hory, Krkonoše, Orlické hory, Šumava, Žďárské vrchy, Brdy, Jablunkovsko, Krušné hory, Novohradské hory, Vsetínské vrchy, Žamberk-Králíky

CHOPAV podzemních vod: Chebská pánev a Slavkovský les, Severočeská křída, Východočeská křída, Polická pánev, Třeboňská pánev, Kvartér řeky Moravy.

Institut CHOPAV je z obecného pohledu velmi důležitý pro ochranu množství i jakosti povrchových a podzemních vod, kde se vytváří významnější akumulace těchto vod, které jsou vodárensky využívané nebo potenciálně vodárensky využitelné.

Především omezení odvodňovacích a těžebních aktivit lze velmi vítat, protože směřují k omezení aktivit urychlujících odtok vody v takto chráněných územích. Bylo by vhodné zvážit, do jaké míry v těchto územích nevyžadovat další, aktivnější přístupy k zadržování vody v krajině, zvýšení retenční schopnosti krajiny, zvýšení infiltrovaného množství vody do podzemních vod apod.

S institutem CHOPAV je spojen ale obecnější legislativní problém – i když CHOPAV je zahrnut jako nástroj platného zákona o vodách (č. 254/2001 S. v platném znění), jednotlivá území byla vyhlášena nařízeními vlády č.40/1978 Sb., č.10/1979 Sb., č.85/1981 Sb. v režimu předchozího vodního zákona č. 138/1973 Sb. Vznikají tak praktické problémy při vyžadování dodržování omezujících opatření, včetně řešení vzniklé újmy vlastníkům pozemků apod. Je také zřejmé, že existuje určitá odborná nevyjasněnost, jakou konkrétní úlohu mají území CHOPAV (zvláště CHOPAV podzemních vod) hrát v komplexní ochraně vodních poměrů a vodních zdrojů. Bylo by vhodné např. metodicky dořešit vzájemný vztah CHOPAV a OPVZ uvnitř těchto území (v některých případech může vznikat rozpor mezi zájmy vodárenského odběru a ochrany vodních poměrů krajiny, který se zvyrazňuje zvláště v období sucha).

Citlivé a zranitelné oblasti

Vodní zákon 254/2001 Sb. chrání jakostní parametry vodních zdrojů jednak z hlediska prevence před znečištěním (CHOPAV, OPVZ) a jednak jako nástroj v případech, kde již k antropogennímu znečištění došlo (institut citlivých a zranitelných oblastí).

Citlivé oblasti

Směrnice 91/271/EHS v Příloze II definuje citlivé oblasti jako vodní útvary, které spadají do následujících skupin:

- Přírodní sladkovodní jezera, ostatní sladkovodní útvary, vody v ústí řek a pobřežní vody, které byly shledány eutrofickými nebo se v blízké budoucnosti mohou eutrofickými stát, pokud nebudou přijata ochranná opatření
- Povrchové sladké vody určené k odběru pitné vody, které by mohly obsahovat vyšší koncentrace dusičnanů než 50 mg/l, pokud by nebyla podniknuta opatření
- Oblasti, kde je pro splnění směrnic Rady nutný vyšší stupeň čištění odpadních vod

Citlivé oblasti se řídí směrnicí 91/271/EHS o čištění městských odpadních vod. Jsou definovány jako vodní útvary, v nichž vlivem vypouštění odpadních vod z aglomerací větších než 10 000 ekvivalentních obyvatel dochází k eutrofizaci vod, překročení limitních koncentrací dusičnanů nebo je ohroženo plnění cílů jiných směrnic Evropského společenství. Pokud se členský stát zaváže aplikovat odstraňování fosforu a dusíku při čištění odpadních vod z těchto aglomerací celoplošně, není povinnost tyto oblasti vymezovat. V České republice bylo na základě analýzy všech zdrojů vypouštění z aglomerací nad 10 000 ekvivalentních obyvatel rozhodnuto intenzifikovat odstraňování celkového fosforu a aplikovat příslušná opatření pro citlivé oblasti na celém území České republiky. Konkrétní citlivé oblasti nejsou tak v souladu se směrnicí 91/271/EHS v ČR vymezeny.

Zranitelné oblasti

Znečištění vod dusičnany je závažný problém, který ohrožuje nejen člověka, ale také přírodu a krajinu. Rada Evropského společenství proto přijala v roce 1991 Směrnici 91/676/EHS k ochraně vod před znečištěním dusičnany ze zemědělských zdrojů (nitrátová směrnice), která ukládá členským státům vymezit zranitelné oblasti a učinit potřebné kroky ke snížení tohoto znečištění. Požadavky uvedené směrnice byly transponovány do českého vodního práva v § 33 zákona č. 254/2001 Sb., o vodách, ve znění pozdějších předpisů, kde je uloženo vládě nařízením stanovit zranitelné oblasti a v těchto oblastech upravit používání a skladování hnojiv a statkových hnojiv, střídání plodin a provádění protierozních opatření. Tabulka 1 ukazuje vývoj rozsahu zranitelných oblastí v celém období implementace nitrátové směrnice v období 2002–2015.

Tabulka 1 Tabulka ploch vymezených zranitelných oblastí

	Vymezení v roce 2003	1. revize vymezení v roce 2007	2. revize vymezení v roce 2011	3. revize vymezení v roce 2015
Podíl plochy zranitelných oblastí v ploše ČR (v %)	36,7	39,9	41,6	41,9
Podíl zemědělské půdy ve zranitelných oblastech k celkové ploše zemědělské půdy v ČR (v %)	42,5	47,7	49,0	50,2
Podíl plochy zemědělské půdy z celkové plochy zranitelných oblastí (v %)	71,0	69,3	68,4	68,4
Podíl plochy orné půdy z celkové plochy zranitelných oblastí (v %)	57,0	58,0	54,9	53,9

Ostatní možnosti zajištění ochrany vodních zdrojů

Ochrana vody v krajině (povrchové i podzemní) jako jedné ze základních složek životního prostředí spadá i pod další zákony.

Zákon o životním prostředí č. 17/1992 Sb. v platném znění zajišťuje tu nejjobecnější ochranu životního prostředí, a v jeho rámci i vody (§2) v jejich přirozených výskytech. Ochrana je obecně a deklaratorně uvedena v dalších odstavcích zákona, např. §11: Území nesmí být zatěžováno lidskou činností nad míru únosného zatížení, nebo §17, odst. 1: Každý je povinen, především opatřeními přímo u zdroje, předcházet znečišťování nebo poškozování životního prostředí a minimalizovat nepříznivé důsledky své činnosti na životní prostředí.

Další možnosti nabízí zákon na ochranu přírody č. 114/1992 v platném znění. V tomto případě jde ale primárně o ochranu vodních poměrů a přirozené výskyty vody v krajině (§2, odst. 2, písmeno i), nikoliv o ochranu vodních zdrojů určených pro zásobování obyvatelstva pitnou vodou. Je však třeba uvést, že v mnoha případech tyto zájmy ochrany přírody a ochrany vodárensky využívaných či využitelných zásob povrchových či podzemních vod nejdou proti sobě. Např. obecná ochrana přírody a krajiny (ekologická stabilita) v §4 směřuje k zajištění zdravé krajiny, která bude disponovat i vhodnými retenčními a infiltračními schopnostmi pro vodu, takže bude přispívat ke zvětšení akumulace a zásob přírodních vod, a tedy bude odolnější vůči období sucha. §44 uvádí závazné stanovisko orgánu ochrany přírody k nakládání s vodami a výstavbě vodních děl na zvláště chráněných územích.

Literatura

Datel J.V., Šeda S. et al. (2016): Činnosti k podpoře výkonu státní správy v problematice sucho v roce 2016 - Analýza stavu ochrany útvarů povrchových a podzemních vod, specifika pro období sucha. - VÚV TGM pro MŽP. Praha.

Datel J.V., Šeda S. et al. (2016): Činnosti k podpoře výkonu státní správy v problematice sucho v roce 2017 – ochranná pásma vodních zdrojů – průběžná zpráva. - VÚV TGM pro MŽP. Praha.

Hrabánková, A. et al. (2015): Činnosti k podpoře výkonu státní správy - Návrh revidovaného vymezení zranitelných oblastí podle nařízení vlády č. 262/2012 Sb. Závěrečná zpráva úkolu č. 3701.06. VÚV TGM pro MŽP. Praha